

II.
60 DNÍ NÁRODA
SEPTEMBER - HLAVNÉ BOJE

POVSTANIE
GUSTÁV MURÍN

GUSTÁV MURÍN

POVSTANIE

60 DNÍ NÁRODA

II.

SEPTEMBER - HLAVNÉ BOJE

magnet
press
since 1993

Gustáv Murín

POVSTANIE

60 dní národa

II.

September – hlavné boje

Obálka: Igor Vadovič

ISBN 978-80-8285-054-6

Ilustrované fotografiami z albumu z pozostalosti Michala Haruma
s láskavým dovolením jeho syna Pavla Haruma.

OBSAH

SEPTEMBER - HLAVNÉ BOJE

1. 9., piatok, ráno dážď, malá oblačnosť, 26 °C
2. 9., sobota, ráno malá oblačnosť, 29 °C
3. 9., nedeľa, popoludní búrky, 19 °C
4. 9., pondelok, jasno, 22 °C
5. 9., utorok, ráno malá oblačnosť, 23 °C
6. 9., streda, malá, k večeru pribúdajúca oblačnosť, 24 °C
7. 9., štvrtok, celodenná oblačnosť, 22 °C
8. 9., piatok, malá oblačnosť, 26 °C
9. 9., sobota, jasno, 21 °C
10. 9., nedeľa, ráno malá oblačnosť, 24 °C
11. 9., pondelok, dážď celý deň, 15 °C
12. 9., utorok, jasno, 18 °C
13. 9., streda, jasno, 21 °C
14. 9., štvrtok, jasno, 21 °C
15. 9., piatok, jasno, 21 °C
16. 9., sobota, jasno, 23 °C
17. 9., nedeľa, jasno, 23 °C
18. 9., pondelok, jasno, 22 °C
19. 9., utorok, striedavo oblačno, 17 °C
20. 9., streda, jasno, 21 °C
21. 9., štvrtok, jasno, 21 °C
22. 9., piatok, od rána pribúdanie oblačnosti a dážď, 17 °C
23. 9., sobota, hmla a nízka oblačnosť, 16 °C
24. 9., nedeľa, hmla a nízka oblačnosť, 15 °C
25. 9., pondelok, zamračené, večer pribúdanie oblačnosti, 14 °C
26. 9. utorok, jasno, 18 °C
27. 9., streda, jasno, 19 °C
28. 9., štvrtok, ráno jasno, pribúdanie oblačnosti, 16 °C
29. 9., piatok, zrána hmlisto, ubúdanie oblačnosti, 15 °C
30. 9., sobota, oblačno, 18 °C

Toto dielo vzniklo vďaka podpore Literárneho fondu, rukopis bol dokončený v Domove Ivana Stodolu a autor ďakuje jeho osadenstvu na čele s pánom M. Kollárom za vytvorenie ideálnych pracovných podmienok.

SEPTEMBER - HLAVNÉ BOJE

1. 9., piatok, ráno dážď, malá oblačnosť, 26 °C

Nemci sa pri Strečne pokúsili obísť postavenia povstalcov lesom cez západné svahy výšiny Grúň (1 100,5 m n. m.), kde ich ale zastavili roty práporu kapitána Karola Repaškého. Obranu tu držali tri povstalecké tanky a jedno samohybné delo pod velením poručíka Štefana Bodnára. Podľa jeho spomienok čakali na nástup Nemcov od rána až pol dňa, keď sa jeho „vodič tanku z východného Slovenska žiadal von. Len čo otvoril vežu a vystrčil hlavu, zasiahla ho strela z bezprostrednej blízkosti. Vodič padol na dno tanku... Sám som sadol za riadiace páky, obrátil tank na mieste a celej jednotke som vydal rozkaz stiahnuť sa do priestoru Dubnej skaly. Tam sme zaujali nové postavenie výhodné pre obranu..." Cesta popri Váhu sa pre nacistov stala dočasne nepriechodnou, lebo partizáni mínerského oddielu vyhodili tunel pod ňou. Výsledným kráterom sa prepadol postupujúci nemecký tank. Nemci sem na nákladných autách dovezli 55 mužov z obce Strečno na odstraňovanie prekážok a stromových zásekov, ale tí sa pod paľbou rozutekali.

Povstalci prichádzali o ťažké zbrane aj celkom zbytočne. V tento deň už od rána Nemci ostreľovali z pravého brehu Váhu guľometnou paľbou povstaleckú batériu kanónov kalibru 80 mm umiestnenú pri ceste Vrútky - Dubná Skala. Tá bola taká intenzívna, že obsluha sa nevedela k delám dostať. Jej veliteľ prišiel na veliteľstvo úseku hlásiť, že delá

nevie ani zamaskovať, ani zakopať. Situačné hlásenie z 5. septembra dokonca hovorí, že na batériu bola vedená paľba z dvoch strán, teda aj od vlastných jednotiek?! Spolu s veliteľom delostrelectva úseku sa nocou snažili dostať k batérii, len aby zistili, že prudká paľba neustáva a obnovuje sa pri každom pohybe v priestore batérie („Pamäť ľudu 3“): „Len čo prišli do palebného postavenia ťahače, batériu zasypala prudká paľba a nedalo sa pohybovať. S nasadením života sa nám podarilo kanóny zneschopniť na paľbu tak, že sme vybrali závery z hlavní a zničili ich mimo palebného postavenia...“ Ostáva záhadou, že sa nepokúsili delá otočiť pancierovými štítmí proti tejto paľbe, čím by chránili obsluhu a v súboji delá proti guľometu by predsa nemohli ťahať za kratší koniec. Riešením tiež bolo prisunúť pred batériu povstalecké tanky, ktorých ešte bolo dosť. Tým paľba nepriateľských guľometov z diaľky nemohla ublížiť a pod ich ochranou by bolo možné delá odtiahnuť. V realite prvých bojov však bolo všetko inak...

K jednému z Nemcami vyradených povstaleckých tankov sa s nasadením života doplazil povstalecký tankista, aby z neho vybral dôležitú súčiastku.

Obrancov Strečna posilnila čata poručíka Svätopluka Píseckého, ktorá bojovala tri dni v tyle nepriateľa a bez väčších strát sa prebojovala k vlastným.

Pri Strečne sa proti okupantom postavili aj železničari („Slovenské letectvo 1944“): „V dvojkoľajnom tuneli pri Strečne rozobrali koľajnice,

a potom nechali do neho plnou rýchlosťou vtlačiť naložený vlak, ktorý sa v tuneli vykoľajil a zatarasil ho. Následne bol do tunela veľkou rýchlosťou vtlačený vlak s prázdnyimi vagónmi a nakoniec ešte dva rušne.“

Niečo pred štvrtou hodinou sa pri Strečne začal ďalší nemecký útok s tankovou podporou. Nemci vysunuli dva protitankové kanóny spoza zákruty, ale posádka stíhača tankov Marder III ich zničila (*Godál*): „Nemecký tlak sa však stupňoval a povstalci museli znova ustúpiť. Týkalo sa to aj vozidiel, ustúpili približne 300 metrov v smere na Vrútky. Posádka jedného z nemeckých tankov viedla paľbu na návršie nad cestou a v dôsledku nevhodného terénu ho povstalci nemohli zasiahnuť. Posádka ale urobila chybu, vyrazila spoza prekážky a vtedy slobodník ašpirant Matej Buc okamžite tank zasiahol. Večer toho dňa boli povstaleckí tankisti aj s vozidlami stiahnutí do tyla na doplnenie a odpočinok.“

Boje na železničnej trati pri Vrútkach.

Ako píše Jozef Pecina: „Od prvých septembrových dní bola v palebných postaveniach v údolí potoka Žarnovica v priestore Malého Šturca (890 m n. m. – pozn. red.) umiestnená batéria 100 mm húfnic vz. 14/19 s krycím názvom "Vrba". Krátko po vypuknutí Povstania sa ju rozhodol postaviť pplk. četn. Andrej Martin Júny. Počas odsunu vojenského materiálu zo Zemianskych Kostolian a Novák boli do zbrojného parku Hlavného veliteľstva četníctva v Štubnianskych Tepliciach (dnes Turčianske Teplice – pozn. red.) presunuté štyri ťahače, štyri húfnice a príslušná munícia v podobe 1 800 granátov a 600 šrapnelov. Nábor obsluhy bol vykonaný v priebehu 30 minút, mnohí četníci dokonca museli byť pre príliš veľký záujem odmietnutí. Za jedno popoludnie si obsluha zopakovala delostrelecký výcvik a dožadovala sa presunu na bojisko pri Strečne. Veliteľ batérie pplk. Júny sa však rozhodol precvičiť budovanie palebných postavení a maskovanie, a tak sa batéria premiestnila do údolia potoka Žarnovica. Dá sa pochybovať o tom, či bol tento výcvik naozaj nevyhnutný. Batéria by určite našla lepšie uplatnenie pri podpore obrancov Strečna, ktorí mali vtedy len šesť diel.“

Veľmi skoro ráno prichádza pplk. Imrich Václav, ako Golianov kuriér, autom do Spišskej Novej Vsi. Vracia sa z neúspešnej cesty za dvomi východoslovenskými divíziami („Obranný úsek Plesnivec“): „... Tam sa však už žiadni vojaci nenachádzali. Podobná situácia bola aj v Levoči. Časť posádky sa presunula ku Kežmarku, kde sa zúčastnila bojov. Zbytok posádky dôstojníci tiež rozpustili a vojakov poslali domov. V meste nebolo ani jediného vojaka. Jedna čata, ktorej velil čat. Jobák, však

na nákladnom aute odišla do Harichoviec, s úmyslom postaviť sa Nemcom na odpor. Keď som sa o nich dozvedel, poslal som svojho šoféra po nich. Akonáhle títo vojaci dorazili do kasárni v Levoči, dal som rozkaz na nákladné auto naložiť ľahké a ťažké guľomety. Spolu sme potom vyrazili smerom na Banskú Bystricu... V Hranovnici som sa následne dozvedel, že v Poprade sa zhromažďujú Nemci, že ich je asi jeden prápor. Žiadal som o posily, aspoň jednu rotu. Pplk. Tlach ma upokojoval, že oni majú hlásenie, že v Poprade je asi 10 nemeckých vojakov.“

Ráno 1. septembra 1944 Poprad definitívne obsadzujú nemecké jednotky. V meste sa už nebojovalo, vyskytli sa len menšie prestrelky. Obsadením Popradu sa nemeckým okupačným jednotkám otvorila cesta smerom na Liptovský Svätý Mikuláš (dnes Liptovský Mikuláš) a Ružomberok, a zároveň cesta na Brezno nad Hronom (dnes Brezno) a Banskú Bystricu. Časť partizánov ustúpila od Kežmarku a Popradu aj do Vysokých Tatier. V Starom Smokovci sa partizáni spojili s príslušníkmi finančnej stráže a vo Vojenských Zruboch (dnes Tatranské Zruby) s vojenskou posádkou, ktorej velil npor. Ján Hudec. Nemecký úderný pluk 1. tankovej armády sa v Poprade rozdelil a postupoval ďalej dvoma smermi. Prvý smerom na Kvetnicu a druhý na Svit. V priestore Kvetnice a Batizoviec sa povstalci pokúsili postup okupantov zastaviť, čo sa im v ten deň aj podarilo. Z Brezna včas vyrazila jednotka vedená kpt. Ľudovítom Kramplom, ktorý zavrátil na ceste medzi Vernárom a Pustým Poľom ustupujúce povstalecké tanky a nákladné autá s vojakmi. Na severnom okraji Hranovnice zastavil malý autobus a dve nákladné

autá s vojakmi. Ich veliteľom bol pplk. Ján Noščák, posádkový veliteľ v Poprade. Hlásil, že Nemci začali útok na Poprad a on dostal od plk. Bodického rozkaz ustúpiť... Kapitán Ľudovít Krامل spolu s npor. Andrejom Alakšom začali organizovať a riadiť aj vývoz zbraní a munície z muničného skladu pri Kvetnici, no len s čiastočným úspechom. Okolo 11:00 prišla k veliteľovi Krاملovi motospojka s tým, že k obrannej línii sa priblížilo osobné auto s nemeckým dôstojníkom s bielou zástavou. Krامل tam poslal svojho pobočníka kpt. Čipka, ktorý priniesol nemeckú výzvu, aby im slovenská armáda nebránila v postupe a spojila sa s nimi v likvidácii partizánov. Kapitán Krامل im odkázal, že majú vyprázdniť Poprad, inak budú oni čeliť útoku povstalcov. To nemohol osobne splniť, pretože vo večerných hodinách ho vystriedal pplk. Imrich Václav. Ten pridelenú úlohu nezvládol a do dvoch dní z neho bola zdeprimovaná troska neschopná velenia.

Kpt. Ján Lehotský vydal rozkaz na rozostavenie delostreleckej batérie za muničným sklodom. Velenia sa ujali npor. Pavol Šimon a npor. Andrej Gbúr.

Z delostreleckého postavenia, ktoré tvorili tri 15 cm húfnice, začali ostreľovať nepriateľské pozície na letisku a priestor kasární Pod Gerlachom. Touto paľbou bolo zničené jedno nemecké lietadlo a dve boli poškodené, kasárne ale zasiahnuté neboli. Prápor zložený z vojakov mikulášskej posádky a partizánov, ktorý ustupoval od Popradu v smere na Svit, zaujal obranné postavenie v priestore Štrba – Štrbské Pleso. Predsunuté hliadky sa nachádzali na severnom okraji lesa pri Lučivnej a ťažisko obrany bolo pri železničnej stanici Štrba. Veliteľom obranného úseku Lučivná – Štrba – Štrbské Pleso bol kpt. Jozef Vražda.

Jednotky trnavskej posádky sa po prvýkrát postavili na odpor postupujúcim okupantom na čiare Zlaté Moravce – Nemce (dnes Tekovské Nemce). Bezstarostná jazda (po hladkom obsadení Bratislavy a Trnavy) jednej roty pluku Schill sa skončila jej rozprášením a na mieste ostali zničené aj dva polopásové transportéry, jeden obrnený transportér, samohybné delo a dve nákladné autá. Na druhý deň sa to zopakovalo pri zničení jedného polopásového transportéra a štyroch motorových vozidiel. Povstalci získali sebadôveru a nemecký veliaci generál o týždeň hlásil: „Stav operácií je toho času taký, že v dôsledku nedostačujúcich síl sme ostali stáť...“ Zaoberal sa tiež myšlienkou vzdať sa útokov na tomto smere a odveliť časť jednotiek skupiny Schill na severný smer...

Historickým paradoxom je, že hoci už prebiehali prvé boje a boli prví mŕtvi i ranení, až v tento deň odovzdal slovenský veľvyslanec v Berlíne, Matúš Černák, oficiálnu žiadosť Tisovej vlády na obsadenie Slovenska nacistickými vojskami. Ďalší dôkaz, že išlo o bábkovú vládu, ktorú nebrali vážne ani Nemci. Černák to zrejme rozpoznal a vzápätí sa vzdal diplomatickej funkcie zo zdravotných dôvodov.

Veľvyslanec exilovej česko-slovenskej vlády požiadal v Moskve o pomoc sovietsku vládu o tri dni neskôr. To už ale sovietske dopravené lietadlá zhadzovali nad povstaleckým územím prvú materiálnu pomoc.

Na ministerstvo národnej obrany prišiel major Ján Kovačovič z Banskej Bystrice s odkazom od Goliana, aby sa bratislavská posádka prebojovala

na povstalecké územie. Počas porady s prednostom spravodajského oddelenia, kapitánom gšt. Jánom Stanekom, vstúpil do miestnosti Ferdinand Čatloš. Voči Golianovej požiadavke nemal podľa historika Jablonického žiadne námietky... Niečo iné spomína vo svojich pamätiach mjr. gšt. Jozef Tóth. Ako blízkeho spolupracovníka ho dal zavolať Golian, že mu už trikrát volal Čatloš, ale on s ním nechce hovoriť. Tóth mal zistiť, čo teda chce a pritom neprezradiť nič z toho, čo sa deje v Banskej Bystrici. Tóth od spojára v ústredni zistil, že minister obrany volá na vojenskej linke, ale nie z Bratislavy – pravdepodobne z Horných Motešíc. Čatloš začal rozhovor výzvou, aby nebláznili, stiahli vojsko do kasární a čakali na vhodnejšiu chvíľu. Tóth mu odpovedal, že vhodnejšia chvíľa už nebude a ak on verí Nemcom, tak oni nie. Čatloš sa opýtal, či ich je dosť, ak si trúfajú na takú akciu, ako je Povstanie („Pamäti generála Tótha“): „Povedal som, že s nami sú všetci, ktorých sme považovali za potrebných a užitočných, a že o zradcov nestojíme.“ Pozoruhodné je, že sa Čatloš vôbec neurazil a rozhovor ukončil rezignovaným želaním, aby sa povstalci držali...

Politickí väzni v Ilave nečakali na žiadne pokyny od kaviarenských ilegálnych pracovníkov, ako bol Husák, a sami si v počte 50 osôb vynútili cestu na slobodu.

Vojaci v zostave partizánskej brigády Čapajev sa rozhodli pre útok s využitím tankov. Skupina piatich LT-38 mala vyradiť železničné stanice Kysak a Obyšovce (dnes Obišovce). Na každom tanku bolo niekoľko partizánov, ako priama ochrana, a k tomu dve nákladné autá

s pechotou (*Velčický*): „V skorých ranných hodinách 1. septembra 1944 sa Naništova čata cez Žehňu, Šarišské Bohdanovce a Drieňov (vtedy Žegňa, Bogdanovce a Drienov – pozn. red.), presunula na hlavnú cestu Košice – Prešov. Pri obci Lemešany tankisti zlikvidovali osádku nemeckého osobného automobilu, ktorý vzali do vleku. Onedlho nato natrafili na dva koňmi ťahané vozy s približne desiatimi nemeckými vojakmi a všetkých postrieľali z guľometov. Zdalo sa, že ani útok na kysackú stanicu nebude predstavovať vážny problém. Podľa hlásenia partizánskych prieskumníkov sa tam totiž nachádzala len malá zaisťovacia jednotka. Dôstojnícky zástupca ašpirant Naništa na vlastnú škodu partizánom uveril a po príchode do Obišoviec svoju čatu rozdelil na dve časti. Veliteľské vozidlo nasledované dvomi LT-38 zamierilo k blízkemu železničnému mostu nad riečkou Svinka. Zvyšné dva tanky pod velením dôstojníckeho zástupcu ašp. Blažeja Smoleňa a slobodníka Gajdoša postupovali k železničnému mostu cez Hornád pri Kysaku. Približne o 4. hodine ráno Naništov stroj zničil výstrelom z kanóna strážnu búdku pri obišovskom moste. Práve v tej chvíli sa na trati objavil Panzerzug 62, ktorý bol doposiaľ ukrytý v terénnom záreze na sever od kysackej stanice. Pancierový vlak spustil na slovenské tanky paľbu a zasiahol posledný LT-38 z Naništovej skupiny do palivových nádrží. Vozidlo explodovalo a začalo horieť. Jeho veliteľ desiatnik ašpirant Ľudovít Urbanec a jeden partizán boli okamžite mŕtvi a nabíjač Kľuka utrpel smrteľné zranenie. Naništov stroj potom spolu s tankom desiatnika Štefana Veselovského ustúpil pod most. Nemecký pancierový vlak zatiaľ na ceste medzi Kysakom a Obišovcami zničil ďalší LT-38, ktorému velil desiatnik Gajdoš. Celá osádka zahynula. Dôstojnícky

zástupca aspirant Smoleň sa po neúspešnom pokuse nadviazať so zvyškom čaty rádiové spojenie, rozhodol ustúpiť do Zlatej Bane. Jeho tank však pri odbočovaní na cestu Košice – Prešov zapadol do betónového jarku, z ktorého už nedokázal vycúvať. Niekoľko minút po príchode bojovej súpravy Panzerzug 62 tak z Naništovej čaty zostali len dva LT-38 zablokované pod obišovským železničným mostom. Napriek nevýhodnej pozícii sa tankisti rozhodli pokračovať v boji. Panzerzug 62 preto vyšiel na most, odkiaľ na nich spustil paľbu z mínometov. Keď po niekoľkohodinovom vzájomnom ostreľovaní začala slovenským tankom dochádzať munícia, rozhodol sa dôstojnícky zástupca Naništa s nepriateľom vyjednávať a kvôli tomu vyšiel z tanku s bielou látkou v ruke. Výbuch mínometného projektilu mu však odtrhol obe nohy a veliteľ tankovej čaty svojim zraneniam zakrátko podľahol. Keď o 11. hodine tanky pod mostom vystrieľali všetku muníciu, rozhodli sa zvyšní vojaci a partizáni zachrániť útekom. Niekoľkým čapajevovcom sa podarilo prebehnúť do neďalekého vodného mlyna. Jedného pri brodení Svinky zastrelili Nemci a dvaja spáchali samovraždu. Okrem nich zahynuli tankisti Juraj Pavlík a Leško. Ďalší štyria vojaci padli do zajatia. Mužstvo dôstojníckeho zástupcu Smoleňa zo svojho imobilného vozidla vymontovalo závery zbraní a pešo prešlo do obce Guľvas (dnes Dulova Ves), kde sa pridali ku svojim spolubojovníkom.“

Náhodný očitý svedok, Štefan Bednár, to vo svojich spomienkach opisuje takto („Dvojník Šimon ide do Povstania“): „Hneď za ohybom cesty k stanici sme videli našich padlých. Ležali pod plotom a v priekope pri ceste v civilných šatách – teda partizáni. Bolo horúco, obletovali ich už roje múch. Ešte nižšie, na lúke pred viaduktom sme uvideli vraky

našich tančikov. Nehybné alebo zhorené. A vedľa nich aj mŕtvoly slovenských vojakov. Naveky mi utkvel v pamäti obraz spálenej mŕtvoly. Na sčernetej uniforme mu svietila čistá, belostná slobodnícka hviezdička... Bez prekážok sme sa dostali na stanicu. Na peróne pusto, časť budovy železničnej stanice zdemolovaná. Za ňou plno nemeckého vojska a na konci perónu ako hrbka nešťastia ležali, sedeli a stáli naši ranení. Nariekali i zúfalo kričali od bolesti. Nemeckí strážni sa na nich zabávali...”

Okrem nich útočilo v to ráno ešte 8 tankov LT-38, 2 stíhače tankov Marder III a motorizovaná pechota s partizánmi na nákladných autách s úlohou obsadiť Prešov. Kolóna však medzi Vranovom (dnes Vranov nad Topľou) a Prešovom narazila na nemeckú batériu protitankových kanónov. Mali ju obísť a zaútočiť z tyla alebo prenechať jej zničenie pechote, veliteľ útoku nadporučík Miartuš sa však proti základným pravidlám tankového boja rozhodol zaútočiť na ňu čelne. Zámer zlikvidovať batériu sa podaril, avšak povstalci prišli o dva tanky a jeden Marder III. Po prízjazde nemeckého pancierového vlaku Panzerzug 62 sa celý útok zastavil a začal sa ústup do Hermanoviec (dnes Hermanovce nad Topľou). V Hanušovciach (dnes Hanušovce nad Topľou) pribrali ďalších partizánov, spolu spálili drevené mosty cez Topľu, zničili telefónne stĺpy, ukoristili telefónny kábel a zajali nemecký nákladný automobil aj s nacistickými vojakmi. To všetko dopravili na partizánsku základňu.

Major Pavol Jamrich je príkladom slovenského dôstojníka, ktorého Povstanie zastihlo v Humennom, kde bol 31. 8. 1944 aj so svojimi kolegami odzbrojený a zatknutý. Zo zajatia však hneď na druhý deň utiekol na povstalecké územie a 18. 9. 1944 prevzal velenie pešieho práporu Chryzantéma, ktorý pôsobil v okolí Liptovských Revúc. Jadro práporu tvorili záložníci z breznianskych kasární. Táto jednotka patrila v povstaleckej armáde k tým najspoľahlivejším.

Veliteľ 1. pešej divízie plk. Mikuláš Markus sa pokúsil so zvyškami podriadených jednotiek obsadiť Bardejov, ale neúspešne.

Na veliteľstvo 4. pešieho pluku 2. divízie prišiel nemecký dôstojník, ktorý dal zhromaždeným veliteľom podriadených jednotiek ultimátum na zloženie zbraní do nasledujúceho dňa o 13:00 h. Po jeho odchode sa prítomní zhodli, že svoje jednotky odzbrojiť nenechajú. Ale keď sa k nim vrátili, už nemali komu veliť. Na druhý deň sa nacistom vzdalo len 150 mužov z celkového počtu 1 300 príslušníkov pluku. Medzi nimi bol aj veliteľ pluku plk. Jozef Husár.

Levoča padla zradou nadporučíka Ferdinanda Schmidta, ktorý bol neskôr v Banskej Bystrici poľným súdom odsúdený a následne popravený.

Prvý dotyk s nastupujúcimi okupantmi v Hranovnici opisuje vojak Ján Luntner z Telgártu. Boli na strážii na rozkaz veliteľa Čunderlíka („Obranný úsek Plesnivec“): „Umiestnil nás v dome oproti križovatke do

pivnice, kde boli dve okienka. Spoločníka mi robil krstný otec Šimon Krادلák od "Mlynárov". Mal vtedy 52 rokov. Prosil ma, aby som nestrieľal, keď náhodou uvidím Nemcov. Povedal som mu, aby sa nebál a len mi podával nabité pušky. Do pivnice prišla k nám aj gazdiná domu a prosila nás, aby sme nestrieľali, lebo jej podpália dom a všetkých vystrieľajú. Hovorila "Chlapi, veď len pred dvoma hodinami odtiaľ odišli Nemci a mali inakšie zbrane a nie pušky, ako vy. " No Pán Boh nás ochránil aj vtedy, lebo až potom sme videli, keď sa rozvidnelo, že necelé 2 km pred Dubinou majú Nemci zakopané 4 kanóny. Jeden aj použili okolo 10. hodiny dopoludnia, keď náš malý tank išiel od Vernára cez Hranovnicu a smeroval po ceste smerom pod Dubinu. Ďalšie 3 alebo 4 tanky zastali na kraji dediny. Keď prešiel prvý tank asi 500 metrov od križovatky smerom k Dubine, z jedného kanóna dostal zásah pod vežu. Na mieste zastal a z tanku vyskočili dvaja vojaci s bielou zástavkou priamo k Nemcom, ktorí sa objavili na ceste. Tí ich obkolesili a viedli preč. Ostatné tanky sa vrátili smerom k Vernáru." Okrem pozoruhodných dobových dohadovaní či strieľať, alebo nie (načo sú potom vojakmi?), máme tu svedectvo vojaka, ktorý deň predtým prepustil o svojej vôli zbeha a teraz, hoci na hliadke zistil nepriateľské kanóny, nijako pred nimi nevaruje, keď okolo jeho stanovišťa prechádzajú povstalecké tanky. Ako sa s takýmto „vojačikom“ dá niečo nie vyhrať, ale čo i len ubrániť?

Do Spišskej Novej Vsi sa vrátili partizáni. Ich veliteľ, Juraj Popovič, zistil, že vojenské kasárne sú prázdne a nestrážené. Nechal z nich vyviezť zbrane na Dobšínú. Do Banskej Bystrice odoslal 2 nákladné a 2

cisternové autá. Po dohode s miestnym RONV vyhlásili mobilizáciu, ktorá mala len slabý ohlas. O tri dni pod náporom okupantov mesto opustili, pričom v boji za sebou zanechali až 30 padlých povstalcov.

Veliteľ nitrianskej posádky, major Ján Šmigovský, dal zatknúť podplukovníka Jána Černeka, ktorý sa ako veliteľ okresnej vojenskej správy pokúšal z poverenia Goliana získať miestnych vojakov pre Povstanie. Šmigovský sa pri tom mohol spoľahnúť na slovenských Nemcov nadporučíka Ceizela a nadporučíka Waloucha. Naopak Černek bol sám, pretože mu napriek ubezpečeniu Goliana neprišiel na pomoc oddiel, ktorý mal byť vedený majorom Milanom Veselom. Ten vraj požiadal o pomoc partizánov a pridala sa aj čata letcov, ale táto bojová skupina sa dostala do boja s nepriateľskou motorizovanou jednotkou, zahnali nepriateľa po Zlaté Moravce, ktoré obsadili a ďalej nepostúpili. Šmigovský osobne vykázal Černeka, ako „osnovateľa sprisahania proti štátu“ do rohovej miestnosti s dvomi zamrežovanými oknami, kde ho strážili dvaja dôstojníci a rotný. Po Černeka prišlo neskoro večer komando SS, ktoré z Bratislavy priviedol nadporučík Walouch. Kasárenská brána však pred nimi ostala zatvorená a keď sa nedobúchali, začali do nej strieľať. V nastalom zmätku Černek bez vojenského saka a čapice prebehol z miestnosti, kde bol zadržovaný, až k zadnému vchodu do kasární. Veliteľ stráže ho poznal a pustil. Na cestu dostal aj pištoľ a tak sa neslávne pešo doterigal, kľúčujúc medzi hliadkami Hlinkovej gardy, do Zlatých Moraviec.

Obrana letiska Mokrad' zaznamenala výnimočný úspech. Nemci zaútočili v dopoludňajších hodinách jednotkou prisunutou na 17 nákladných a obrnených vozoch. Povstalecké guľometné hniezda na okraji letiska však odolali a zadržali útočníkov, ktorých vzápätí napadli od chrbta partizáni. Nemci zanechali po ústupe na mieste 12 mŕtvych, 4 nákladné autá, 4 mínomety a 2 protiletadlové kanóny Oerlikon, vhodné aj na pozemné útoky. Ostatných svojich padlých a ranených stihli odviezť.

V boji o Kežmarok sa vyznamenal rodák z blízkej Lubice (dnes Lubica), Pavol Kaprál, ktorý granátmi zničil dve guľometné hniezda, ale potom bol sám zasiahnutý paľbou z tretieho. Spolubojovníci ho odniesli do 4 kilometre vzdialenej horárne, kde ho ale nacisti našli a odviekli na Kežmarský hrad. Podľa očitých svedkov pre zranenia nebol schopný zísť sám z nákladného auta, tak ho nacistický vojak stiahol za vlasy. Brutálne mučenie raneného viedol osobne nacistický veliteľ Kežmarku, hauptmann Spindler, ktorý mu sľúbil slobodu, ak prezradí mená povstalcov z Lubice. Neprezradil, a tak ho polomŕtveho dobila v tento deň popravčia čata nacistov. Mal len 19 rokov...

Zo svedectva troch pacientov, čo ušli z tuberkulózneho sanatória v Poprade: „Prvého septembra pri večeri, asi o ½ 5. hodine počuli sme hukot lietadiel. Prv, kým sme sa mohli ukryť, dopadlo asi 50 menších bômb na pozitívny pavilón, za kuchyňu a za malý pavilón. Hneď po bombardovaní začali Nemci na sanatórium mínometnú paľbu. Sanatórium takmer demolovali... Zachránili sme sa útekom...“

V priestore Hanušoviec povstalci vyhodili do povetria dva nemecké transporty.

Dopoludnia bolo z letiska Mokrad' vyslané pozorovacie lietadlo Š-328 s pilotom čat. let. Štefanom Zúberom a pozorovateľom por. let. Antonom Strýčkom, ktoré malo získať správy o postupe nemeckých jednotiek. Z popradského letiska vyštartovali dve nemecké Ju-87 a guľometnou paľbou povstalecké lietadlo poškodili. To ihneď pristálo na poli pri Lučivnej a po pristátí explodovalo. Letci stihli z lietadla tesne pred výbuchom vyskočiť a nezranení došli k predsunutým hliadkam pri Štrbe.

V smere od Popradu vnikli do Štrby tri nemecké obrnené vozidlá so spišskými Nemcami, ktoré sem prerazili cez Vysoké Tatry. Nemci spustili streľbu na obyvateľov Štrby, pričom dvoch zastrelili a niekoľkých ďalších zranili.

Dve osobné autá s nemeckými poľnými žandármi prešli cez Trstenú bez toho, aby ich čata vyslaná na obranu mesta zadržala. Narýchlo vyslaná jednotka pod velením poručíka Pavla Fleichera ich zastavila až pri Oravskom Podzámku. V prestrelke padli dvaja nemeckí žandári, piatich zajali a dvom sa podarilo ujsť.

Popoludní sa zišlo politické vedenie Povstania, Slovenská národná rada, aby medzi seba prijala Vavra Šrobára a jeho skupinu. Šrobár bol

zvolený za predsedu SNR. Je to ďalší povstalecký paradox, pretože práve Šrobár ako ortodoxný „čechoslovakista“ z pozície ministra pre správu Slovenska v roku 1919 (*Jablonický*): „... zrušil na Slovensku všetky národné výbory, teda aj vtedajšiu Slovenskú národnú radu“. Ďalší dôkaz, že profesionálny politik nemá zábrany prevziať moc pod akoukoľvek nálepkou. Našťastie (*Jablonický cituje Husáka*): „Zbadal rýchlo, že Beneš staval svoje plány na Slovensku na piesku a – umúdril sa. Ako predseda SNR prakticky iba formálne viedol schôdze, neprebojoval benešovské hľadiská...“

V tento deň začínali prvé nemecké jednotky obsadzovať východné Slovensko. Na odpor sa im organizovane nepostavilo približne 44 000 najlepšie vycvičených i bojmi zocelených slovenských vojakov, a väčšina sa nechala odviesť do zajatia. Nemcom padla prakticky bez boja do rúk väčšina vojenského materiálu divízií, ktoré mali 219 diel, 91 mínometov, 1 540 ťažkých a ľahkých mínometov, 15 871 pušiek, 130 samopalov, 6 558 pištolí, 30 tankov, 20 samohybných diel, 442 nákladných a 178 osobných a 53 špeciálnych áut a 9 vlečných áut, 119 motocyklov bez prívesu, 42 s prívesom a 12 autoopravovní. Presne v duchu názvu operácie, Nemci ich vyzbierali ako tie krumple. Z 1. pešej divízie prešiel štáb na čele s veliteľom plukovníkom Mikulášom Markusom a niektoré jednotky rozmiestnené v Giraltovciah k partizánom do Čerchovského pohoria (dnes Čergov). Z 2. pešej divízie to bolo len zopár menších jednotiek.